

XVII. Yüzyılda Melâmî Şeyhlerinden Sunullah Gaybî'nin Bakışı İle Tarikat Âdâbı

Abdurrezzak Tek
Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi
abdurrezzaktek@hotmail.com

Özet

XII. Tasavvufî terbiyede önemli bir yer teşkil eden âdâb konusu, tarîkate girişin ardından manevî yolculuk sürecinde uyulması gereken kurallar, mürşid ve ihvâna karşı göz önünde bulundurulması istenen tavırları ifade etmiştir. Bu manada dervişlere yol gösteren tavsiyeler âdâb ve erkân başlığı altında ya müstakil risâleler halinde veya tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde etkin bir rol oynayan Bayramî-Melâmîliği'nin temsilcilerinden Sunullah Gaybî'nin konuya bakışını ortaya koymak ve adâb açısından bu anlayış ile diğer tarikatlar arasındaki benzerliği veya farklılığı göstermektir.

Abstract

One of the Malâmâti Sheikhs of XVII.th Century Sunullah Ghaybî's Opinions on Manners of Tarîqa

Manners (âdâb), which occupied an important place in the sufi training, refers to the rules to conform during the spiritual journey, and the desired attitudes toward to sheikh and brethren. So, these guiding principals for dervishes are discussed under the heading "adâb" or "arkân/principles", either as

detached treatise or in the books having the general information about tasawwuf. The aim of this study is to present the view of Sunullah Ghaybî, who was one of the representatives of Bayramî- Malâmatîyya playing an active role in the Ottoman period, on this issue, and to show the similarities and differences in terms of manners between that view and the other sufi orders' ones.

Anahtar Kelimeler: Sunullah Gaybî, Adâb, Bayramî-Melâmîliği

Key Words: Sunullah Ghaybî, Manners, Bayramî-Malâmatîyya

Tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren kullanılmaya başlanan âdâb kavramı, tarîkata intisâbın ardından manevî yolculuk adı verilen seyr u sülûk sürecinde uyulması gereken kuralların yanı sıra şeyh ve ihvâna karşı göz önünde bulundurulması istenen tavırları da ifade etmiştir. Bu manada dervişlere yol gösteren tavsiyeler âdâb ve erkân başlığı altında ya müstakil risâleler halinde veya tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde bir bölüm olarak ele alınmıştır.¹ Mesela tasavvuf klasiklerine baktığımızda Serrâc *el-Luma*'da "Kitâbü Edebi'l-Mutasavvife" başlığı altında, Kuşeyrî *er-Risâle*'de hem irâde ve edeb bahsinde hem de eserine eklediği son bölümde, Ebû Tâlib el-Mekkî *Kûtu'l-Kulûb*'da, Gazzâlî de *İhyâu Ulûmiddîn*'de müridlerin dikkat etmeleri gereken kaide ve esasları geniş olarak ele almıştır. Bu alanda yazılan eserlerin en meşhûru ise Ebu'n-Necîb Ziyâeddîn es-Sühreverdî'nin (öl. 563/1168) *Âdâbü'l-Mürîdîn* adlı eseridir.

Tekke ve tarîkat nizamı belli bir sistem halinde ortaya çıktıktan sonra müridlerin âdâbı konusu da buna göre yeniden şekillenmeye başlamıştır. Özellikle Ebû Saîd Ebû'l-Hayr'ın (öl. 444/1052) tekkelerde uyulması beklenen kuralları esaslı bir şekilde tespit etmesi² ve Ebû Hafs Şihâbüddîn es-Sühreverdî'nin (öl. 632/1234) *Avârifü'l-Ma'ârifte* söz konusu âdâb ve erkânı sistemli olarak anlatmasından sonra konu daha da açıklık kazanmıştır. Tarikatların teşekkül etmeye başlamasının ardından ise, hemen her şeyh mensup olduğu tarîkatın âdâbına dair risâleler kaleme almaya başlamıştır. Bunlar arasında Şemlelizâde Ahmed Efendi'nin Gülşenîliğe dair Şive-

¹ Âdâbla ilgili ilk olarak kaleme alınan eserler şunlardır: Yahyâ b. Mu'âz er-Râzî, *Kitâbü'l-Mürîdîn* (GAS, I, 646); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kahire 1394-99; Hâris el-Muhâsibî, *Âdâbü'n-Nüfûs*, (GAS, I, 641); Hakîm et-Tirmizî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, Mısır ts.; Abdurrahman es-Sülemî, *Âdâbu's-Suhbe ve Hüsnü'l-Uşre*, Kudüs 1954, *Cevami'u Âdâbi's-Süfiyye*, Kahire, Daru Cevami'u'l-Kelim, ts.; Abdülvehhâb eş-Şârânî, *Edebü'l-Mürîd* (GAL, Suppl., II, 467); Abdullah b. Alevî el-Haddâd, *Risâletü Âdâbi Sülûki'l-Mürîd*, Mısır 1958.

² Bkz., Muhammed İbnü'l-Münevver, *Esrârü't-Tevhîd*, (*Tevhîdin Sırları*, trc., S. Uludağ), İstanbul 2004, s. 324-325.

i Tarikat-ı Gülşeniyeye, Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî'nin Uşşâkilikle ilgili *Tuhfetü'l-Uşşâkiyye* ve Yakub Avfî'nin Celvetiliğe yönelik kaleme aldığı *Hediyetü's-Sâlikin* adlı eserler zikredilebilir.³

XVII. yüzyılda Kütahya ve çevresinde faaliyetlerini sürdüren Sunullah Gaybî de kendi dönemini göz önünde bulundurarak tarikât adabı hakkında *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye* adlı eserini⁴ kaleme alma ihtiyacı duymuştur. Diğer eserlerinde de yer verdiği bu konu, onun Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel 1441/1 numarada yegane nüsha olarak bulunan mezkûr risâlesinde müstakil olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada Gaybî'nin söz konusu risâlede incelediği tarikat âdâbının Bayrâmî-Melâmiliği'nin temel özellikleri açısından nasıl bir kaynak teşkil ettiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Halvetî şeyhi Muslihüddin-i Kütahyevî'den (ö. 1072/1661)⁵ icâzetinin yanı sıra, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'den (ö. 1065/1654) Bayrâmî-Melâmî anlayışını benimseyen Gaybî'yi böyle bir risâle yazmaya iten temel sebeplerden birisi, çevresindeki “*Fukarâımızdan geçinir nice cehele-i rezele ve dervişânımızdan görünür nice hazele-i batale*” dediği bazı kişilerin sözlerini yanlış yorumlamaları, diğeri de bu yorumlara dayanarak şeriata muhalif bir takım inanç ve davranışlar sergilemeleridir. Şeyh söz konusu yanlış anlamayı gidermek ve tarikatının esaslarını izah etmek için eserini kaleme almasını giriş kısmında şöyle dile getirmiştir: “Fî zamâninâ fukarâımızdan geçinir nice cehele-i rezele ve dervişânımızdan görünür nice hazele-i batale, tarikatımız haberdarı ve aşk u mahabbetimiz giriftârı olmadan eben ‘an ceddin mu’tâd olmağın ahyânen ‘alâ tariki’z-ziyâret gelmesini mertebe-i irâde sanıp gâhî münasebetle el-keâm yecürü’l-keâm [laf lafi açar] fehvâsınca esnâ-yı sohbette ‘alâ tariki’n-nakl ve’l-hikâye meşâyih-ı ‘izâmın ve evliyâ-yı kirâmın

³ Diğer taraftan tarikat kurucusu kabul edilen şeyhlerin de konuya dair eser yazdıklarını görmekteyiz. Örneğin Abdülkâdir Geylânî, *el-Gunye* adlı eserinin sonunda konuyu ele almış, Necmeddin Kübrâ, *Âdâbü'l-Mürîdin* adıyla bir eser yazmıştır. Bkz., Uludağ, Süleyman, “Âdâbü'l-Mürîdin”, *DİA*, c. I, s. 336-337.

⁴ Kaynaklarda Gaybî'nin eserleri arasında zikredilmeyen risâlenin adının onun tarafından konulduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. Şeyhin “*İmdi bizim hizmet eylediğimiz vahdet erenleri kim, Halvetiyye ve Bayrâmiyye’yi câmi’dir. Onların resm ü ‘âdetinde tevbe ü bî’at, ‘ışk u mahabbettir.*” ifadesinden yola çıkarak müstensih bu isimi sonradan koymuş olabilir. Risâlenin ferâğ kaydında (vr. 15a) eserin hicri 1073’de Karacaşehir kasabasında Sun’ullâh b. Şeyh Ahmed b. Şeyh Beşir tarafından yazıldığı ve 8 Ramazan 1075 tarihinde de müellif nüshasından istinsah edildiği belirtilmekte, ancak müstensihnin adı zikredilmemektedir.

⁵ Şeyh Muslihüddin Efendi, Kütahya’daki Balıklı Tekkesi’nin kurucusu ve ilk şeyhidir. Elmalı Ümmü Sinan’ın halifelerinden kabul edilen Muslihüddin Efendi’nin, şeyhine ne zaman intisap ettiği bilinmemektedir. Bk. Kemikli, Bilal, *Sunullah-ı Gaybî Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, Ankara 2000, s. 41-42.

hakâyik ve ma'ârifeye müte'allıka olan kelimât-ı kudsiyyelerinden bazı evfâhî kelimât istimâ' eyledikçe, mücerred za'm-ı fâsid ve fehmi-kâsidince hizmet-i merdâne müdâvemetle seyr ü sülûka müracaat ve safâ-yı derûn ve kalb-i münkesir ve mahzûnla teveccüh ve murâkabeye mülâzemet eylemeksizin tabiat ve nefsanîyyetine mülâyim ve muvâfık ve erbâb-ı ilhâd ve zendeka meşreb ve meslekine münâsib ve mutâbık nâ-hemvâr semt ihtirâ' eyleyip şeriat-ı mutahharaya muvâfık değil bazı akvâl ü ef'âl ve hakikat-i münevvereye mutâbık değil bazı evzâ' ve ahvâl ile râh-ı dalâlete tâbî' ve beyne'l-halk sû-i huluk ve sû-i amel ve sû-i i'tikâdla şâyi' olmağın [Töhmeye sebep olacak konulardan sakının] mîsdâkınca bilahare tarik-i Hak'ta olan mesleğimizi beyân ve izhârı mümkün olan mertebe tarikatımızı 'ayân eylemek lâzım geldi. Tâ ki, tarikatimize muvâfık ve mesleğimize mutâbık olan âşık-ı sâdik ile kendi hevâsına mütâbe'at üzere olup da bu tarika müstenid geçinen müddeî ve kâzib ve münâfık zâhir ve bâhir ola."⁶

Öte yandan Gaybî, rahatsızlık duyduğu bu hususu açığa kavuşturmak için ilahî izin aldığı da belirtmiştir: "Ve bu risâle-i cüz'îyye tahrîrine mübâşeretle acaba izn-i ilâhî var mı ola? diye 'alâ tariki'l-istihâre icâzet talep olundukta, müşâhedemizde görülür ki, âlem-i gaybden bir latîf güherîden dest-vâne içine bir yeşil zümrüt tesbih ki, câ-be-câ (..?) ile tezyîn eylemişler ve şemsesi yerleri cümle altın ile münakkaş getirdiler elime sundular. Destûr-ı ilâhî ve rızâ-yı rabbânî var idiğüne ilim hâsıl olacak bi-kadri'l-bidâ'a tarikat-ı vahdetiyyenin mâ-lâ-büd olan mertebesinden bir miktar iş'âr ve tavzih eylemek lâzım geldi ki tâlib-i Hak olanların gönülleri elinde sübha-veş tesbih ola."⁷

Gaybî'nin zikredilen eserinde etraflıca ele aldığı ve üzerinde hassasiyetle durduğu temel konular, tarikat âdâbı başlığı altında şöyle sıralanabilir:

1. Ehl-i Sünnet Çizgisine Bağlı Kalmak

Gerek bazı tasavvufî görüşleri, gerekse yaşadığı dönemde Bayrâmî-Melâmîleri hakkında şeriata muhalif davrandıklarıyla ilgili yanlış kanaatler, Gaybî'nin Kütahya halkı tarafından eleştirilmesine ve hatta zındıklıkla itham edilmesine neden olmuştur.⁸ Her ne kadar kaynaklarda bazı Bayrâmî-Melâmî şeyhlerinin şeriata muhalif

⁶ Su'nullah Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Genel, nr. 1441/1, vr. 9b.

⁷ Gaybî, a.g.e., vr. 9b.

⁸ Kaynaklarda onun bu ithamları bertaraf etmek amacıyla Halvetî şeyhi Muslihüddin Efendi'ye bağlanmış olma ihtimaline de dikkat çekilmiştir. Bk. Kemikli, a.g.e., s. 42.

davrandıkları gerekçesiyle soruşturmaya uğradıkları ve sorgulama neticesinde idam edildikleri kaydedilmişse de, Bayrâmî-Melâmîliği'ne kabulde sahih inanç sahibi olmak ve tarikata girdikten sonra şerî hükümlere titizlikle riayet etmek bu yolun temel esaslarından birini oluşturmuştur.⁹ Bu sebeple sufilerin dolayısıyla hem kendisinin hem de mensubu olduğu Bayrâmî Melâmîleri'nin, zâhiren ve bâtinen Ehl-i Sünnet inancına bağlı kaldıklarına işaret eden Gaybî, onların aynı zamanda Fırka-i nâciyenin en yüksek şubesini oluşturduklarını da vurgulamıştır: “Cemî‘ ehl-i Hak bunun üzerine müttefiktir ki ol Fırka-i Nâciye, Ehl-i Sünnet ve Cemâat’tir. Ve bu sūfiyye-i müteşerri‘a-i muvahhide dahi Ehl-i Sünnet ve Cemâat münşa‘ibâtından bir şube-i ‘aliyyedir. Delil ve burhân ve hüccet bunlarda zâhiren ve bâtinen akâid-i Ehl-i Sünnet’e muhâlefet ve şe‘âir-i Ehl-i Sünnet’e muğâyir alâmet zâhir ve bâhir olmadığıdır.”¹⁰

Şeyhin üzerinde durduğu diğer bir nokta da mutasavvıfların, şerîata bağlılıklarının yanı sıra bâtınlarını her türlü kötü vasıftan tasfiye ederek ilahî keşiflere ulaşmaları ve bu nedenle âlimlerden daha üstün olmalarıdır. Dolayısıyla âlimlerin bilgileri ilme‘l-yakîn mertebesinde iken sufilerin bilgileri, ilme‘l-yakînle birlikte ‘ayne‘l-yakîn ve hakka‘l-yakîn mertebelerine varmıştır. Müellifin ifadesiyle söz konusu derece farkının temel nedeni, sufilerin seyr ü sülûklarının, mücâhede ve müşâhedelerinin şerîat, tarikat, hakikat ve ma‘rifet üzere olmasıdır: “Sūfiyye-i ehl-i vahdet, zâhiren ve bâtinen Ehl-i Sünnet ve Cemâat’ten idiği muhakkaktır. Ve lâkin şerîat-ı mutahharaya, kemâl-i inkiyâdlarından sonra tasfiye-i bâtında mübâlağa ile mücâhedeleri cihetinden sâyir Ehl-i Sünnet’ten tarikeleri edakk ve mücâhedeleri semeresiyle keşf ü ‘ayân sahibi oldukları ecilden zât ve sıfâta ve sâyir i‘tikâdiyyâta müte‘allıka olan hâlatta i‘tikâdları cümleden ehaktır. Zira Ehl-i Sünnet ve Cemâat ulemâsının ilimleri ancak ilme‘l-yakîndir. Ve sūfiyye-i muvahhidenin ilim ve mârifetleri hem ilme‘l-yakîn, hem ‘ayne‘l-yakîn ve hem hakka‘l-yakîn. Sebep budur ki, bunların ilm-i billâhta seyr ü sülûkları, sırr-ı murabba‘ât üzere dair ve mârifet-i zât ve sıfatta mücâhede ve müşâhedeleri çâr erkân üzere sâyirdir ki, şerîat ü tarikat ve hakikat ü mârifetten ibarettir. Onun dahi sırrı budur ki, cemî‘ muhakkikîn ve cümle muvahhidîn katında asl-ı vücûd-ı âlem ve sebep-i hilkat-i benî âdem sıfât-ı erba‘a-i kadîme olan hayat ve ilim ve irâdet ve kudrettir ki, beyne‘l-meşâyih erba‘a-i ilâhiyye ta‘bîr olunur. Ve harâret ve

⁹ Bayrâmî Melâmîleri'nin bu konudaki görüşleriyle ilgili bk. La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi, *Sergüzeşt*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi, nr. 1274, vr. 136b-137a; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 3357, vr. 16b, 84b, 87a.

¹⁰ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 9b-10a. Ayrıca bk. Gaybî, *Mekârim-i Ahlâk fî Tarîk-i Uşşâk*, BEEK, Genel 1441/2, vr. 16a.

bürüdet ve rutûbet ve yebûsettir ki, tabâyi'-i erba'a ta'bir olunur. Ve ateş ve hava ve âb ve hâktır ki, anâsır-ı erba'a ta'bir olunur. Ve safra ve dem ve balgam ve sevdâdır ki, ahlât-ı erba'a ta'bir olunur. Ve cisim ve teğazzî ve his ve nutuktur ki, hakâyık-ı erba'a ta'bir olunur. 'İnde'l-muhakkikîn bu murabba'âta erkân-ı ulûhiyyet derler. 'İnde'l-muhakkikîn bu murabba'âta erkân-ı ulûhiyyet derler. Pes binâ-yı hak olan insanın bi-hasebi'z-zâhir vücûdunun hilkatine sebep murabba'ât olduğu gibi, kezâlik bi-hasebi'l-bâtın derûnunun imâret ve hayâtiyetine dahi bâ'is, netâyic-i murabba'ât olan şeriat ü tarikat ve hakikat ü mârifettir."¹¹

2. Sahih İtikâd Sahip Olmak

Gaybî'ye göre Melâmet yoluna giren tâlib her şeyden önce temel akâid bilgilerini öğrenmeli, haram ve helâle ilgili konuları bilmeli, gerek fiilî gerekse kavli ve ahlâkî olsun her türlü kötülükten sakınmalıdır.¹² "Sâlik-i râh-ı Hakk'a evvel lâzım olan tashih-i i'tikâddır. Tashih-i i'tikâdda ise, mâ-lâ-büdd kibâr-ı selefin '*Âmentü billâh ve bi-mâ câ'e min 'indillâh 'alâ murâdillâh ve âmentü bi-resûlillâh ve bi-mâ câ'e min 'indi resûlillâh 'alâ murâd-i resûlillâh.*' [Allah'a ve O'nun katından gelenlere O'nun istediği şekilde imân ettik, Hz. Peygamber'e ve onun bildirdiklerine bildirdiği şekilde inandık] kelâm-ı şerifinin mazmûn-ı latifleridir ki, Ehl-i Sünnet ve Cemâat'ın mukallidîn ve muhakkikîninin i'tikâdâtın câmi'a ve sırr-ı murabba'âtın nâşiye olan merâtib-i erba'ayı şâmilelerdir. Ameliyyâta mâ-lâ-büdd ise [İslâm beş esas üzere kurulmuştur]¹³ hadis-i şerifinin mazmûnunu lisânı ile telaffuz ve kalbi ile tasdik eylemektir. Ve dahi Cenâb-ı Hakk'ın nasla helâl eylediğinin cemî'sini helâl, ve haram eylediğinin cemî'sini haram bilmektir. Gerek me'külât u meşrûbâta müte'allıka olsun, gerek ef'âl ü akvâl ü ahlâka göre olsun ve dahi elfâz-ı küfürden ve küfür hasıl olacak eşyadan lisânını ve kalbini gâyetü'l-gâye sakınmak gerektir. Ulemâ-yı 'izâm ve meşâyih-ı kirâm ittifâkıyla küfür üç nesneden peydâ olur: Biri, i'tikâd cihetinden ki şeriat-ı mutahharada haram olan nesnelere helal i'tikâd eylemekle, şarap içmek ve zina eylemek ve helal idiğine icmâ' olan nesneye haram i'tikâd eylemek ve peygamber olmayana peygamber demek ve Hak'tan gayriyi Tanrı tutunmak gibi ve yahut kalbi ile bir nesneye inkâr eylemek gibi ki, ol inkârdan küfür hasıl ola. Namazın ve orucun ve zekâtın ve haccın vücûbuna inkâr gibi. Ve şarabın ve zinanın haram olmasına inkâr gibi ve peygamberlerden birisini ve kitaplardan birisini inkâr gibi ve biri dahi lafız cihetinden ki, küfür olan elfâzı söylemektir. Eğerçi mânâsın dilemedi ise ve i'tikâd

¹¹ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 10a-b.

¹² Gaybî, *Akâidnâme*, BEEK, Genel 854/2, vr. 26b.

¹³ Buhârî, *İmân*, 1; Müslim, *İmân*, 19-21.

eylemedi ise de. Ve biri dahi fiil cihetinden ki, puta tapmak ve zünnâr kuşanmak ve yahut Mushaf'ı murdara atmak ve Kâbe'yi murdarlamak gibidir. Velhasıl bu bâbda mizân-ı muhakkikîn ve mi'yâr-ı muvahhidîn budur ki, zâhirin bâtında ve bâtının zâhirde tesiri muhakkak ve mukarrerdir.”¹⁴

Nitekim Bayrâmî-Melâmîliği'ne girişte sahih bir inanç sahibi olmanın, tarîkatın temel şartlarından biri olduğu Melâmî kaynaklarında açıkça dile getirilmiştir.

3. Kâmil Bir Mürşide Bağlanmak

İşlediği günahlardan tevbe ederek tasavvuf yoluna giren müridin, seyr ü sülûkun zorluklarını aşmasında kendisine yardımcı olacak ve manevî terakkî basamaklarını çıkmasını temin edecek kâmil bir şeyhe ihtiyacı vardır. Bayrâmî Melâmîleri'nin kutub adını verdikleri bu kişiye bağlanmada (bîat), aşk ve muhabbet önemli bir şarttır. Zira müridin manevî eğitimi mürşidine duyduğu muhabbet ve ondan gelen cezbe ile gerçekleşir. Diğer taraftan sâlikin bîatında temel unsurlardan biri de, seyr ü sülûku boyunca gözetiminde bulunacağı şeyhine her şeyiyle kayıtsız şartsız teslim olmasıdır¹⁵: “Erbâb-ı vahdet ve ashâb-ı mârifet dahi cemî‘ makâmâtı câmi‘ makâmı tevbe ve bî‘at eylemişlerdir. Yani sâlik-i râh-ı hakîkatın tevbe ve bî‘atının hakîkatı budur ki derviş, şeyh ile mârifetullâh pazarlığını murâd eylediklerinde mâbeynlerinde bir ‘ahd-i kavî ve peymân-ı dürüst ve bir muhkem bâğ bağlana ki, bir vecihle çözümlenmesi mümkün olmaya; tâ murâd edildiği mârifetullah işi bitip tamam kanâat ve rahat gelince ol bâğ ne güne bâğ olursa olsun. (...) İmdi bizim hizmet eylediğimiz vahdet erenleri ki, Halvetiyye ve Bayrâmiyye’yi câmi‘adır. Onların resm ü âdetinde, tevbe ve bî‘at, aşk ve mahabbettir. Yani zamân-ı bülûğundan bu âna gelince söyleye geldiği bed sözlerden ve işleye geldiği çirkin işlerden ve huylana geldiği bed huylardan kemâl-i mertebe sâdk-ı derûnla rucû‘-ı küllî eyleyip bir gönlü beğenip dolandığı ve kavî ü fiil ve huluk u mârifeti hoş geldiği ve zâhiren ve bâtınen i’tikâd eylediği cevânib-i erba‘ası mamûr bir gerçek eri, mürşid ü pîr tutunup ona derûn-ı dilden ve cân u gönülden mahabbet eyleyip malıyla ve teniyle hizmetinde müdâvemet eylemek ile gün be-gün sa’y-i belîğ ve cidd ü ihtimâm ile kat‘-ı merâtib ü terakkî-i tâm tahsil eyleyip kendüzünü bilmek ile ârif billâh olup esrâr u vahdetten âgâh olmaktır.”¹⁶

¹⁴ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 11b.

¹⁵ Gaybî, *Risâle-i Esmâ*, BEEK, Genel 1441/4, vr. 79a-86a; La‘lîzâde, *Sergüzeşt*, vr. 141b-142b.

¹⁶ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 12a-b.

4. Zikir ve Evrâda Devam Etmek

Zikir ve evrâdın önemine işaret eden Gaybî, rûhun miracını tamamlayabilmesi için yapılacak olan zikri dört derecede ele alır. Makâm-ı meyl adını verdiği birinci derecedeki zikir dille yapılır. Sevap kazanmak amacıyla yapılan bu tür zikir, ikinci mertebede kalple yapılan zikir için bir nevi geçiş hükmündedir. Makâm-ı muhabbet olarak isimlendirdiği üçüncü derecedeki zikrin temel vasfı, zikredilen lafızların sâlikin gönlünü istila etmesidir. Bu mertebede zâkir istese de kalbini ve gönlünü zikirten alıkoyamaz; zikir onun bütün uzuvlarını kaplamıştır. Gaybî'ye göre bu tür zikri çok az kimse başarabilmektedir. İlahî aşkın hüküm sürdüğü zikrin dördüncü mertebesinde ise, zikir değil zikredilen yani Hak sâlikin gönlünü istila etmiştir. Muhabbet veya marifet zikri olarak isimlendirilen bu zikir, velâyetin sırrı ve ilm-i ilâhînin özü durumundadır.¹⁷

Söz konusu zikir çeşitlerinin nasıl ve hangi ifadelerle yapılacağını tarif eden Gaybî, müridin sabah namazından sonra 99 kere “Lâ ilâhe illallâh” sözünü lafzen ve ma'nen/dili ve kalbiyle tekrar etmesinin önemini ise şöyle dile getirmiştir: “Hak Teâlâ'nın esmâ-i hüsnâsı mukâbelesinde doksan dokuz kere darbla kelime-i Lâ ilâhe illallâh diye. Amma gönlünde mülâhazası şöylece ola ki, ma'bûd u matlûb ve mahbûb u mevcûd yoktur, illâ Allah vardır diye. Eğer dili ile deyip kalbinde bu mülâhaza olmazsa zikri kezzâb ve münâfık zikri olur. Her zikri mukâbelesinde Cenâb-ı Hak'tan “kezipte 'abdî” hitâbına müstahak olur. Kesret-i zikri ve devam-ı tevhîdi huzûr-ı kalple ve murâkabe ile ve sîfât-ı Hüdâ ile muttasîf ve ahlâk-ı ilâhî ile mütahallık olmakla tahsil eyleye, mücerred lisânla değil.”¹⁸ Ona göre, kelime-i tevhîd zikrini edâ edenler başlıca iki guruba ayrılır: Birincisi, avâm-ı mukallidîn adını verdiği kişiler ki, kelime-i tevhîdi gerçek manasını mülâhaza etmeksizin sadece dilleri ile söyleyenlerdir. İkincisi ise, tevhîd zikrini sadece lafzen değil aynı zamanda kelime-i tevhîdde yer alan nefî ve icâbın manasını bilerek ve düşünerek kalben yerine getiren havâs-ı muvahhidîn grubudur. Kelime-i tevhîdin ardından 1000 kere de “Hû” ismi zikredilir. Ayrıca her namazın ardından 10 defa Peygamberimize salât u selâm getirilir.

Yatsı namazının ardından mürid, dünya kelamı etmeden odasına çekilir ve o günün muhasebesini yerine getirerek uykusuna dalar. Eğer güzel şeyler yapmışsa Allah'a hamd ü senâ eder; kötü fiiller işlemişse “Estağfirullâh el-'azîm ellezî lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-kayyûm ve etübü ileyh; estağfirullah min cemî'i mâ

¹⁷ Gaybî, *Risâl-i Esmâ*, vr. 68a-b; Doğan, Abdurrahman, *Kütahyah Sunullah Gaybî*, İstanbul 2001, s. 46-47.

¹⁸ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 12b.

kerihallâhu kavlen ve fi'len, sırren ve cehren, 'amden ve hataen."¹⁹ diyerek tevbe ve istiğfarda bulunur. Uykusuna dalarken de "Allahü ma'î ve hüve nâzirün ileyye/Allah benimledir ve bana nazar eylemektedir" sözünün manasını düşünerek başına "yâ" nidasını getirmeksizin "Allah" lafzını dilediği kadar zikreder.

Seher vakitlerinde kalkmayı adet edinmesi gereken sâlik, güzelce abdest alarak teheccüd namazını kılar. Ardından bedeniyle kibleye, kalbiyle de şeyhinin ruhâniyetine teveccüh ederek batınındaki havâtırı giderme melekesini kuvvetlendirmeye çalışır ve bu sayede ilhama mazhar olmaya gayret eder. Gaybi, bu hâlde iken görülen rüyâlara karşı müridlerini uyarmakta, sadece sâdik ve sâlih rüyâlara itibar edilmesini öğütlemektedir. Rüyâları belirleyici unsur, sâlikin kalbine gelen havâtırdır. Eğer mürid havâtırının Rahmânî olmasına gayret ederse rüyâları da en güzel şekilde temessül eder. Bununla birlikte rüyâlarda görülenlerin misâli ve hayâlî tecelliler olduğuna dikkat çeken şeyh, murâkabe ve teveccühle ortaya çıkanların ise, zâtî ve 'aynî tecelliler olduğunu belirtmiştir.

Öte yandan farz ve sünnetleri yerine getiren sâlikin aynı zamanda nafilâ ibadetlere de ihtimam göstermesi gerekir. Gaybî'ye göre tâlib için asıl nafilâ ibadet, pîrin sohbetlerine katılarak onun yardımıyla havâtırı uzaklaştırmaya çalışmaktır. Zira kalpten havâtır ve fâsid fikirler kovulmadığı sürece ilm-i ledün ve ilahî tecelliler inkişâf etmez.²⁰ Melâmet ehli açısından burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, gerek bedenî, gerekse kalbî amellerde ihlâsı gözetmek ve insanların işlediği amellere muttali olmamalarını sağlamaktır.

Diğer taraftan Gaybî, Bayrâmî Melâmîleri'nin temel vasıflarından biri olan tarikat eğitiminin sohbet esasına dayanmasına, riyâzet, halvet, deverân gibi resmî zikir uygulamalarının bulunmayışına dikkati çekmiş ve bu hususu şu ifadelerle dile getirmiştir: "İmdi benim azîzim ağâh ol ki, tarikatımızın mebnâsı muhabbet ve resm ü 'âyinimizin muktezâsı sohbet ve netice ve gâyeti mârifettir. İbtidâ-yı hâlde muhabbette fenâ ve esnâ-yı halde sohbe mülâzemette vefâ ve intihâ-yı hâlde mârifette bekâ. (...) Sâgir tarıklarda olan riyâzât-ı şâkka ve mücâhedât-ı bedeniye ve kesret-i evrâd u ezkâr ve devrâna ısrar üzere itibâr tarikatımızın esası ve resm ü âyinimizin mebnâsı değildir."²¹

¹⁹ Kendisinden başka ilah bulunmayan, Hay ve Kayyûm olan Allah'tan bağışlanma diliyorum. Sözlü ve fiili, gizli ve açık, bilerek ve bilmeyerek yaptığım O'nun hoşuna gitmeyen her şeyden tevbe ediyorum.

²⁰ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 12b-13a; ayrıca bk. a.mlf., *Risâle-i Esmâ*, vr. 52b-54b, 65b, 68a-69b, 82a.

²¹ Gaybî, *Rûhu'l-hakîka*, BEEK, Genel, 854/4, vr. 33b; ayrıca bk. Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, vr. 38a; La'fîzâde, *Sergüzeşt*, vr. 141b-142b.

5. Sufilere Saygı Göstermek

Gaybî'ye göre müridin, ilahî hakikatlerden mahrum kalmaması ve velilerin ruhâniyetlerinden istifade edebilmesi için evliyâullâh hakkında hüsn-i zân sahibi olması gerekir. Onların kendilerine mahsus hallerine ve sırlarına vakıf olamadığından inkâr edip dil uzatmaya kalkmamalıdır. Eğer onlara saygı duyamıyorsa en azından düşmanlık da etmemelidir: "Erbâb-ı tarîkâta ve ashâb-ı hakîkâta meyl ü mahabbet üzerine olan ihvân-ı müsta'iddine nasihatimiz budur ki, seleften geçen evliyâ-yı 'izâm-ı kirâma dahi dahl ü ta'n üzerine olmayıp, hüsn-i zan üzerine olup münkir olmayalar. Zira ki, cemi' zamanda evliyâ 'arûs-ı Hüdâ'dır. Kendileriyle bi-kemâlihî muttahid olup, hem dem olmayanlardan mâ 'adâsı bunların esrârına mahrem değildir. Bunlara dide-i inkârla nazar kişiyi çok esrârdan belki Hak'tan bi-haber eyler. Kur'an-ı 'Azîmü's-şân'da Hızır'la Mûsâ ahvâli buna şahid-i kâfidir. (...) Evliyâullahı kişi hüsn-i zan üzerine olup yâr olmayacak, bari şirret üzerine olup ağyâr dahi olmamak gerek. Ve bi-kemâlihî i'tikâd-ı tâmla ikrâr üzerine olmayacak, bari 'adâvet tarikiyle inkâr üzere dahi olmamak gerektir. Zira bunların kulûbu cilvegâh-ı Hak olduğu haysiyetinden bunlara sitem ü ezâ vechiyle nigerân olmak mücib-i hüsrân-ı dü cihân idiği muhakkaktır. (...) Salâh u reşâd sahibi olan ibâdullâha lâzım ve vâcip olan budur ki, evliyâ-yı 'izâmın esrârına ittılâ'-ı tâm tahsîl eylemeyen her câhil ve mukallidin kavîl ü fiiline nazar ve i'timâd eylemek ile meşâyih-ı kirâma sû-i zân ile inkâra düşüp onlar hakkında nâ-sezâ kelimâtla ta'n eyleyip bed i'tikâddan ziyâde ihtirâz ve kemâl mertebe tehâşî üzere olalar."²²

Dolayısıyla tarîkâta giren mürid, şeriat ve tarîkat âdâbını öğrendikten sonra, bu prensiplere uymak zorundadır. Söz konusu âdâba aykırı davranışlar -tevbe edip vazgeçmedikleri taktirde- tarîkat mensupları tarafından terk edilir, cemiyet ve sohbetlere katılması yasaklanır.²³

6. İddia Sahibi Olmamak

Gaybî'nin müridlerini uyardığı konulardan bir diğeri de kendileri hakkında mürşidlerinin şahitliği olmadığı sürece kemâle ulaştıkları veya ilahî aşka sahip oldukları şeklinde bir iddiada bulanmalarınıdır. Haddizâtında iddia sahibi olmamak başta Melâmiler olmak üzere diğer bütün tasavvuf erbâbının üzerinde durdukları seyr ü sülûka ait bir önemli bir ilkedir. Dolayısıyla müridlere gereken şeriata riayetle batınlarını korumaya çalışmaktır:

²² Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 14b-15a.

²³ Bk. Osman Hakîki Bey, *İrşâdnâme*, Osman Ergin Yazmaları, nr. 1429, s. 21-23; Lâlizâde, *Sergüzeşt*, vr. 151a-b.

“Evliyâ-yı ‘izâm ve meşâyih-ı kirâm yolunda herkesin ednâ mertebeye nâil ve havsalası miktarı esrâra vâsıl olmasıyla kendi hevâsına muvâfakat ve za‘m u pindârına mutâba‘at eyleyip de kendisin âşık-ı kâmil oldum sanıp, âşıklık davasın eylemesiyle âşık-ı kâmil olmaz. Mademki, hizmet ve mahabbetinde olduğu insân-ı kâmil şehâdet eyleyip tekmiil-i şeriat ü tarikat ve hakikat ü mârifet eylemiş bir âşık-ı kâmil ve ârif-i vâsıldır demedikçe. (...) Ehl-i Hak katında muhakkaktır ki, davâya burhân, âşika nişân derler. Pes her kim tarik-i Hak’ta ve sırât-ı müstakimdeyin diye davâ ederse, iki şahid-i âdil gerektir ki, davâsına muvâfık ve mu‘âdil ola. Biri şeriat, biri hakikat. Ve her kim, aşk u mahabbetten dem urub âşık-ı zât-ı kudemim derse ona dahi nişân gerektir ki, âşıklığı sırrı güneş gibi ‘ayân ola. (...) Zâhirleri ile âdâb-ı şeriata riâyet ve bâtnları ile âdâb-ı hakikate himâyet üzere olalar. Hemen esrâr-ı hakikatten bir şemme istişmâm eylemekle iddiâ-yı fir‘avniyyet eyleyip nâ-puhte ve ham kalmayalar.”²⁴

7. Şeriat-Hakikat Birlikteliğini Benimsemek

Şeriat-hakikat diğeri bir ifadeyle şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet birlikteliğini benimseyen Gaybî’ye göre şeriatla hakikat birbirinin zıddı değil tamamlayıcısıdır. Biri Allah’a giden yolun zâhiri, diğeri ise bâtını niteliğindedir. Dolayısıyla seyr u sülûk, şeriat, tarikat, hakikat ve mârifetin birlikteliği ve kemâlinden ibarettir. Bunlardan her hangi birinin noksanlığı, manevî terbiyenin tamamlanmasına engel teşkil eder: “Hangi tarik olursa olsun Cenâb-ı Hakk’ın ve Feyyâz-ı Mutlak’ın mârifetine sâlik olan tâlib-i Hakk’a bu dört mertebeye riâyetsiz sülûk eylemek müyesser değildir. Ve bu vecih üzere sülûk, fitri ve zâtîdir; ca‘li ve ‘arizî değildir. Zira hakikatte sülûka mürâcaat, anâsırın kesâfetini letâfete tebdil eylemekle “O gizli şeyleri bilendir”²⁵ misdâkınca [Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanarak] letâfet ve hibret tahsil eylemektir. Bu mânâdan âgâh oldukları için cemî‘ evliyâullah ittifâk eylemişlerdir ki, bir tâlib, seyr ü sülûkla kâmil olup mertebe-i velâyete dâhil olmaya dört kapıya mülâzemette zarûret mukarrerdir. Velhâsıl [Hz. Peygamber’i izleyen kişinin yolu hariç bütün yollar kapalıdır] kelâm-ı saâdet-encâmının mazmûnunca Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ’nın ve çihâr-yârın ve selefte ve halefte gelen ve geçen cemî‘ evliyâ-ı kibârın tarikleri böylece gelmiştir. Ve bu üslup üzere gelip ve gitse gerektir. Bunun hilâfî râh-ı dalâlet ve tarik-i şeytâniyyettir. (...) Tâlib-i Hakk’a ve âşık-ı muhikka şeriat ü tarikat ve hakikat ü mârifetten mâ-lâ-büdd olan rükn-i a‘zâm ve efrac u elzem ne ise onu tahsil eylemek lâzımdır ki, seyr ü sülûkunu tekmiil

²⁴ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 14b-15a.

²⁵ En‘âm, 6/103.

eyleye.”²⁶ Kelime-i tevhidi de bu çerçevede değerlendiren şeyhin bakışında, “Lâ” şeriatı, “ilâhe” tarikatı, “illâ” hakikatı, “Allah” ise, ma’rifeti temsil etmektedir.²⁷

Söz konusu ıstılahları kendi bakış açısıyla tanımlayan Gaybî’ye göre şeriat, ubûdiyete devam etmekle rubûbiyetin hakkını yerine getirmekten ibarettir. Ubûdiyet de, itikadî ve amelî olarak ikiye ayrılır. Tarikat, manevî menzil ve makâmları aşmak suretiyle Allah’a doğru yapılan seyirdir. Her ne kadar sufiler yüzlerce makâmdan bahsetseler de aşk ve mahabbet, bütün makâm ve mertebelerin özü ve aslıdır. Hakikat, beşerî vasıflardan sıyrılarak, Hakk’ın sıfatlarıyla muttasıf olmaktır. Şeyhe göre bu mertebeye ulaşmanın hususî bir alâmeti vardır: “Erbâb-ı hakikat katında bu rütbeye ayak basana alâmet budur ki, vicdanında bir nûr-ı rabbânî cilveger olmakla özüne hakkânî nazar eyleyip cismâniyyeti cihetinden fenâsın ve rûhâniyyeti haysiyyetinden bekâsın müşâhede üzere olup, zâhirin “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”²⁸ kavli-i şerîfi üzerine ubûdiyete masdar ve bâtının “Ruhumdan ona üflediğim zaman”²⁹ nass-ı latifi üzerine sırr-ı rubûbiyyete mazhar mülâhazası üzere olur.”³⁰

Mârifet ise, kişinin sureten ve ma’nen kendisini bilmesidir: “Tâlib-i mârifete lâzım ve vâcib olan budur ki, [Nefsini bilen Rabbini bilir] hadîs-i şerifinde kümmelîn-i muvahhidîn ve muhakkikîn ve müdakkikînin nefsi, vücûd ve zât ve hakikat ile tarif buyurdukları tahkîkin mûcibince kendi zât ve hakikat ve vücûdundan âgâh olmağla mârifetullah tahsil eyleyip ve ahlâkla seni tekmil eyleye. (...) Zât u sıfât ve eğer gayb ü şehâdet kendi vücûdundan hariç nesne talebinden ferâgat eyleyip cümleyi câmi’ nûsha-i kübrâ ve on sekiz bin âlemi muhît ‘arş-ı a’lâ yine kendi vücûdu idiğine ârif ola. (...) Senin cehâletin marazı ki, cemî’ emrâzın reîsidir. Onun ilaç ve devâsı yine sendedir. Niçin mârifet tahsil eyleyip kendini bilmezsin. Ve senin Hakk’ı bilmezliğin derdi yine senin ke-mâ yenbağî senden âgâh olmadığındandır. Niçin irfân gözü kesb eyleyip kendi özünü görmezsin. Ve dahi Cenâb-ı Müstetâb’ın kalem-i kudreti ile yazılmış bir kitâb-ı merğûbusun ki, senin vücûdun hurûfunun nukşu ile tecellî-i Hüdâ zâhir ve cemî’ mazâhire nispet muzmer ve müstetir olan mânâ-yı zât, bî-hem-tâ güneş gibi bâhirdir. Ve dahi sen sanırsın ki, sûret ve mânâ cihetinden bir muhtasar cüsse olasın. Ma’a hâzâ âlem-i ekber denilen sana nispet âlem-i asğardır. Zira ‘inde’t-tahkîk âlem-i ekber, mazhar-ı sıfâttır, âlem-i asğar hem mazhar-ı sıfâttır,

²⁶ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 11a-b.

²⁷ Gaybî, a.g.e., vr. 10b.

²⁸ Zâriyât, 51/56.

²⁹ Hicr, 15/29.

³⁰ Gaybî, a.g.e., vr. 13b.

hem mazhar-ı zâttır. Âlem-i ekberde her nesne ki, bi'l-kuvve mevcuttur âlem-i aşğarda bi'l-fiil meşhûddur. “Biz onlara âfâkta ve kendi nefislerindeki âyetleri göstereceğiz.”³¹ Ve dahi senin için senden taşraya asla ihtiyaç yoktur. Zira esmâ ve sıfât ve zâtı ile Hak sende tecellî eylemiştir. Cemî' eşya sana muhtaçtır ve sana müştâktır. Ve cümlesi seninle teselli bulmuştur; ve senin rûz u şeb Hakk'ı bilsem ve bulsam diye endişen yine hemen sendedir. Niçin fikr ü endişeni tashih eyleyip kendini bilip ve bulmazsın ve dahi kitaplara bakarsın her birinden ilm billâh ve mârifetullâh tahsil eylesem dersin. Ma'a hâzâ cemî' kütüb-i âsmânide mezkûr vesayir kütüb-i insânide mestûr olan cümle senin akvâl ü ef'âlin ve evsâf u ahkâm u ahvâlidir. Cemî'si senden gayri bir nesneden haber vermezler belki fi'l-hakîka sensiz cümle eşya hayat ü bekâ bulmazlar. (...) Her kim bu âlemde neşet-i insâna gelip nûr-ı irfân ve zevk-i vicdân ile kendi vücûdundan âgâh olursa şeksiz ve şüphesiz ilm billâh tahsil eyleyip ârif billâh olur. Eğer kendi vücûdu ilim ki, bir noktadır, ondan sebk almazsa cemî' kütüb varak be-varak okusa ilm-i Hak'tan kalbine zerre miktarı ışılık doğmak ihtimâli yoktur.”³²

Diğer taraftan şerîata muhalif olan her hakîkatin bâtil ve zındıklık olduğuna işaret eden Gaybî şu uyarısıyla konuya dikkati çekmektedir: “Mizân-ı muhakkikîn ve mi'yâr-ı muvahhidîn budur ki, zâhirin bâtında ve bâtının zâhirde tesiri muhakkak ve mukarrerdir. Şerîat-ı mutahharanın i'tikâdiyyât u amelîyyâtında kâmil olmayan hakîkat-ı münevverenin zevkiyyât ve hâlâtında kâmil olup derece-i velâyete vâsıl olmak ihtimâli yoktur. Hangi sâlik ve tâlibte ki, şerîat u hakîkata riâyet üzere sülûk bulunmaya, müddeî ve kâzibtir. Asla kavîl ü fi'line ve vaz' u hâline i'timâd olunmayıp 'alâ tarîki't-taklîd erbâb-ı hakîkat meslekine istinâdına nazar olunmaya. (...) Şerîatla hakîkati câmi' olmayan meşrebtен gayri meşrebi ve meslek ü mezhepten gayri meslek ü mezhebi, meslek ve mezhep ittihâz eyleyip onda karar eylemek yol değildir.”³³

Gaybî mârifetin şerîat, tarîkat ve hakîkat birlikteliğinde nasıl bir öneme sahip olduğunu adeta şu şiiriyle özetlemektedir:

*Mârifet oldur kişi kendin bile
Yeri göğü kendi kendinde bula*

³¹ Fussilet 41/53.

³² Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 13b-14a; ayrıca bk. a.mlf., *Ruhûl'l-hakîka*, vr. 33a-b. a.mlf., *Divân*, 34/2, 71/5, 81/3, 83/2, 85/4, 97/2, 103/3, 111/1-3, 115/20; Kemikli, Bilal, *Sunullah-ı Gaybî Divânı*, İstanbul 2000.

³³ Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, vr. 12a, 15a.

*Kendi kendin bilmek oldu mârifet
Kendi kendin bilmemektir ma'siyet*

*Şol kişi kim yoktur onda mârifet
Ona çe tâ'at çe zühd ü ma'siyet*

*Mârifetsiz âdemî muhtâçmuş
Âlem onun olsa karnı açmış*

*Mârifetsiz âdemî olmaz velî
Mârifettir evliyâ-yı Hak yolu*

*Mârifettir zât-ı pâk-ı Kird-gâr
Mârifetsiz zât-ı Hak olmaz şikâr*

*Mârifettir seni senden ayıran
Mârifettir cânını hem doyuran*

*Mârifettir 'ayn-ı zât-ı lâ-yenâm
Mârifetsiz kalma, olma nâ-tamâm*

*Mârifettir çeşme-i âb-ı hayât
Mârifetsiz âdemîdir ke'l-memât³⁴*

Görüldüğü üzere Gaybî'nin *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye* adlı eserinde Ehl-i Sünnet çizgisine bağlı kalmak, sahih bir inanç sahibi olmak, şeriat ve hakikat birlikteliğini benimsemek gibi ana başlıklarla ele aldığımız konularda vurgu yaptığı en temel husus, kendisi de dahil olmak üzere Bayramî-Melâmîleri'nin şeriata olan bağlılıklarıdır. Nitekim bu vurgunun, gerek kendisinden önce, gerekse daha sonraki Bayramî-Melâmî şeyhleri tarafından sürekli olarak dile getirildiği görülmektedir. Örneğin, ilk Bayramî-Melâmî şeyhlerinden Pir Ali Aksarayî'nin "Ahlâk-ı hamide ile ârâste ve şer' ile müzeyyen olun. Eğer üzerinize cilve eden sırrın sebâtın ve zâhir olan hâlâtın devamın talep ederseniz şer'den taşra olman. (...) Erenler şer'den taşra olan bizden değildir. Şer'den taşra olanı iki gözümün birisi dahi olsa çıkarurın. Tarikime ilhâd karıştuğın istemezsin"³⁵

³⁴ Gaybî, a.g.e., vr. 13b. Bu şiir *Divân*'ında yer almamaktadır. Bk., Kemikli, Bilal, *Sun'ullâh-ı Gaybî Divânı*, İstanbul 2000; Doğan, Abdurrahman, *Kütahyalı Sunullah Gaybî*, İstanbul 2001.

³⁵ Erünsal, İsmail, XV-XVI. Asır Bayramî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'ı, Ankara 2003, s. 194.

şeklindeki uyarısı; Sârbân Ahmed'in müridlerine gönderdiği mektubunda "şeriat, şeriat yine şeriat"³⁶ diyerek şeriata dikkat çekmesi; Pir Sertıraş'ın Sütçü Beşir Ağa'ya "Oğul, tâlib-i Hak olan senin gibi sâdik oldukça elbette mahrum kalmaz. Bu günden sonra sen benim oğlum ol, elden gelen diriğ değildir, hemen şeriat-ı mutahharaya ziyâde rağbet eyle, şeriatsız tarikat ele girmez"³⁷ diye nasihat etmesi; Sütçü Beşir Ağa'nın müridlerine "Efâlde ve akvâlde şer'-i şerif üzere hareket eylemenizi isterim. Zinhâr! hilâf-ı şer' kendi za'mınız üzere söz söylemeyiniz. Şeriat, şeriat yine şeriat. Zâhirinizi şeriat ile ârâste ve bâtınınızı nûr-ı mahabbetullâh ile pirâste eylemek gereksiz. Bir biriniz ile mülâki olduğunuz da tenezzül ve mahabbet eylediğinizden sonra ahkâm-ı şeriat ve âdâb-ı tarikat muktezâsınca mânâya delâlet eder kelimât eyleyip, mâ-lâ-ya'nî söz söylemeyiniz"³⁸ ve "Her kim mütenebbih olmaz ise, hilâf-ı şer' hareket ederse bizden değildir."³⁹ sözleri Bayrâmî Melâmîleri'nin şeriata bağlılıklarını gösteren delillerdendir.

Kaynakça

- Abdullah b. Alevî el-Haddâd, *Risâletü Âdâbi Sülûki'l-Mürîd*, Mısır 1958.
- Abdurrahman es-Sülemî, *Âdâbu's-Suhbe ve Hüsnü'l-Uşre*, Kudüs 1954.
- ....., *Cevami'u Âdâbi's-Süfiyye*, Kahire, Daru Cevami'u'l-Kelim, ts.
- Doğan, Abdurrahman, *Kütahyalı Sunullah Gaybî*, İstanbul 2001.
- Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Kahire 1394-99.
- Erünsal, İsmail, XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşkî, Ankara 2003.
- Gaybî, *Akâidnâme*, BEEK, Genel 854/2.
- ....., *Mekârim-i Ahlâk fî Tarîk-i Uşşâk*, BEEK, Genel 1441/2.
- ....., *Risâle-i Esmâ*, BEEK, Genel 1441/4.
- ....., *Rûhu'l-hakîka*, BEEK, Genel, 854/4.
- Hakîm et-Tirmizî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, Mısır ts.
- Kemikli, Bilal, *Sunullah-ı Gaybî Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, Ankara 2000.
- La'lîzâde Abdülbâkî Efendî, *Sergüzeşt*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi, nr. 1274.

³⁶ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, vr. 16b.

³⁷ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 84b.

³⁸ Müstakîmzâde, a.g.e., vr. 87a.

³⁹ La'lîzâde, *Sergüzeşt*, vr. 137a.

- Muhammed İbnü'l-Münevver, *Esrârü't-Tevhîd*, (*Tevhîdin Sırları*, trc., S. Uludağ), İstanbul 2004.
- Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin, *Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye*, İstanbul Üniversitesi Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 3357.
- Osman Hakîki Bey, *İrşâdnâme*, Osman Ergin Yazmaları, nr. 1429.
- Su'nullah Gaybî, *Risâle-i Halvetiyye vü Bayrâmiyye*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK), Genel, nr. 1441/1.
- Uludağ, Süleyman, "Âdâbü'l-Mürîdîn", *DİA*, c. I, s. 336-337.